

ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ПРОГРАМОВО-МЕТОДИЧНИХ ЗАСОБІВ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДУЛЬНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ

Статтю присвячено теоретичному обґрунтуванню та досвідно-експериментальному впровадженню наукової моделі психологічної експертизи (ПЕ) програмово-методичних засобів (ПМЗ) модульно-розвивальної системи навчання. Результати ПЕ підтвердили: що більше нововведень пропонується навчально-виховному закладу, то значніші зміни відбуваються в його методично-засобовій надбудові.

Ключові слова: *психологічна експертиза, програмово-методичні засоби, граф-схеми, методично-засобова надбудова навчально-виховного закладу, розвивальна взаємодія у класі.*

Обов'язковою ланкою інноваційної діяльності українських педагогів, особливо на етапі переходу до європейських принципів, критеріїв та умов функціонування, є ПЕ як засіб групової діагностики реального стану справ в освіті.

У модульно-розвивальній системі навчання А.В. Фурман [3] розробив програмово-методичний інструментарій, що внутрішньо організовує освітню діяльність наступників, збагачуючи їхню свідомість знаннями, смислами, культурними універсальностями і моральними вартостями. Винятково важлива роль тут належить граф-схемам, що обґрунтовують стратегію розвивального управління кожним навчальним курсом і дають змогу учням осмислити й особисто прийняти близькі, віддалені та кінцеві цілі при оволодінні конкретним освітнім змістом. З їхньою допомогою школярі занурюються у змістові пласти етнонаціонального досвіду і водночас вивільняються від

просторово-часових обмежень конкретного соціуму з максимально позитивною самореалізацією власного “Я” [1], [5]. Саме предметні граф-схеми змістово програмують розвивальну взаємодію у класі за оптимальною схемою психосоціального розвитку школярів – від пізнавальних і регуляційних новоутворень до ціннісно-естетичних і духовно-креативних [4].

Кожна експериментальна система прагне до самобутності й оригінальності в інструментальному оснащенні, оскільки саме якість ПМЗ гарантує високу ефективність загальноосвітньої підготовки та розвитку учнів, а не зміст, форми чи методи навчання самі собою.

Перед нами постало завдання: а) створити модель проведення ПЕ інноваційних ПМЗ, котрі є конкретним науковим продуктом професійної творчості освітян, та б) об’єктивно оцінити їх за допомогою ПЕ шляхом дотримання вимог принципів логічності, занурення, осягнення, зростання та інформаційності.

Мета статті – за допомогою ПЕ теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність ПМЗ інноваційного модульно-розвивального навчання.

Експертиза здатна виявити переваги й недоліки інноваційних навчальних закладів, тому постало завдання висвітлити результати експерименту – здійснити ПЕ програмово-методичних засобів в експериментальних школах і виявити рівень їх наукової та методологічної організації.

У психологічному дослідженні обґрунтовується запропонована модель ПЕ інноваційних ПМЗ у сфері освіти, яка дає змогу наочно демонструвати можливості відстеження ефектів інновацій в експериментальних загальноосвітніх закладах.

Інноваційні освітні системи є унікальними щодо ПМЗ. І це закономірно, адже що більше нововведень пропонується навчально-виховному закладу, то значніші зміни відбуваються в його методично-засобовій надбудові.

Модульно-розвивальна система освіти не є винятком. Тому створення програмово-засобового комплексу розпочинається з проектування граф-схем навчальних курсів, які є базовим підґрунтям розвивальної взаємодії вчителя і учня та відіграють

основоположну роль у визначенні вчителями-предметниками соціально-культурної стратегії управління освітнім процесом, а також є своєрідним прототипом календарно-тематичного планування. ПМЗ і, щонайперше, граф-схеми – це конкретний науковий продукт професійної творчості освітян [2]. А тому є змога їх об'єктивно оцінювати за допомогою ПЕ шляхом дотримання вимог принципів логічності, занурення, осягнення, зростання та інформаційності. Для об'єктивного її проведення у кожному експериментальному закладі нами спочатку було здійснене індивідуальне експертизування граф-схем під час безпосередньої бесіди з учителями-дослідниками, а потім – колективне, у відкритій дискусії.

Основною ланкою запропонованої експертної системи є таблиця-анкета ПЕ учительських граф-схем. Зразок таблиці-анкети 1 з української літератури для 8 класу (ЗОШ №164 Харкова) підтверджує [2, 245 – 247], що за допомогою п'ятибальної шкали оцінювання доречно визначити повноту критеріального забезпечення основних науково-психологічних принципів їх проектування.

Таблиця 1

Психологічна експертиза авторських граф-схем навчальних курсів загальноосвітньої школи

(учитель ЗОШ №164 м. Харків А.В. Чопіян)

Українська література
предмет

8 клас

Принципи проектування граф-схем	Критеріальне поле оцінювання	Шкала оцінювання					Всього
		5	4	3	2	1	
Логічності ("вертикальний" аналіз)	1.1. Якість дедуктивного розподілу навчального змісту курсу на окремі змістові блоки (теми)	X					

	1.2. Рівень встановлення логіко-змістових зв'язків між тематичними блоками і підблоками	X					
	1.3. Чітка послідовність стрижневих наукових компонентів-теорій, законів, закономірностей, теорем, моделей, категорій	X					
	1.4. Ієрархічність загальної картини тематичного наповнення курсу згори до низу	X					
Загальна кількість балів							20
Занурення ("горизонтальний" аналіз)	2.1. Оптимальний розподіл навчальних модулів від початку курсу до кінця	X					
	2.2. Наступність в оволодінні соціально-культурним досвідом курсу від пізнавальної поінформованості до проблемно-нормативного осмислення та ціннісно-естетичного прийняття	X					
	2.3. Зростання складності освітнього змісту від першого навчального модуля до останнього, що забезпечує поетапне занурення в окремі фрагменти соціально-культурного досвіду	X					
	2.4. Ефективний розподіл годин з-поміж системи навчальних модулів курсу, їх відносна однаковість		X				
Загальна кількість балів							19

Осягнення	3.1. Адекватність поняттєво-термінологічного обгрунтування навчальних блоків і модулів згори до низу	X					
	3.2. Змістово-сміслове взаємодоповнення понять-опор навчальних модулів по горизонталі	X					
	3.3. Двох-, трьох- або чотирьохпояртова схема обгрунтування модулів	X					
	3.4. Можливість (ступінь) концептуалізації ментального досвіду учнів завдяки пропонованій поняттєво-термінологічній матриці навчального курсу			X			
Загальна кількість балів							18
Зростання	4.1. Ступінь оптимальності розподілу навчального модуля на 7 – 8 етапів, зважаючи на тип дидактичного модуля	X					
	4.2. Доцільність кількісного співвідношення між міні-модулями (етапами)	X					
	4.3. Інтеграція міні-модулів за провідним принципом утворення формального модуля (3x30, 3x20)	X					
	4.4. Повноцінність навчального модуля щодо загальної кількості міні-модулів, зважаючи на вікові та індивідуальні особливості учнів	X					
Загальна кількість балів							20

Інформаційності	5.1. Форми і засоби освітнього контролю	X					
	5.2. Наявність допоміжних відомостей про особливості організації модульно-розвивального навчання		X				
	5.3. Розподіл навчальних модулів в урахуванні початку і кінця семестру				X		
	5.4. Зауваження щодо повторів, переносу тем тощо		X				
Загальна кількість балів							15
Підсумкова кількість балів							92

До критеріїв оцінювання належать найістотніші і найдостовірніші, а саме логічності, занурення, осягнення, зростання, інформаційності. Відповідно до таблиці, визначаємо наявність кожного критерію у змісті, структурі та оформленні граф-схеми, підготовленої вчителькою А.В. Чопікян для курсу української літератури 8 класу. Результати ПЕ показали, що педагогом максимально реалізовані вимоги принципів логічності і зростання (20 балів), досить повно – занурення (19 балів), осягання (18 балів), недостатньо – інформаційності (15 балів). Підсумкова кількість балів становить 92 зі 100 можливих. Це підтвердила робота учнів за граф-схемою: вони стали учасниками розвивального дійства й отримали можливість проникати у численні різноаспектні та багатоканальні пласти актуального вітакультурного простору школи. Очевидно, що на тлі загальної позитивної картини виділяється низькими балами критерій за номером 5.3, що відповідає частковій відсутності розподілу навчальних модулів за семестрами. Ці та інші недоречності вчителька усунула протягом двох тижнів, тому коефіцієнт якості аналізованої граф-схеми досягнув 97%.

Доопрацьована граф-схема, як показали спостереження, сприяє зростанню творчого потенціалу вчителя, стимулює наукову підготовку і є важливим засобом організації психологічно-паритетної розвивальної взаємодії у класі. Для

експертизованої граф-схеми важливо також визначити власне її психологічну якість, котра критеріально визначається:

– наступністю в оволодінні соціально-культурним досвідом курсу від пізнавальної поінформованості до проблемно-нормативного осмислення та ціннісно-естетичного прийняття (пункт 2.2 принципу занурення). За експериментальної освітньої моделі навчання педагог-дослідник А.В. Чопікян не лише піклується про належний інформаційний рівень викладання, а й впроваджує нормативний та ціннісний компоненти в його зміст. Організовується панорамна картина причетності підростаючого покоління до соціально-культурного досвіду у конкретному просторі навчальної групи, яка за допомогою паритетно-розвиткових впливів багатосистемно стимулює процеси культуронаслідування і самотворення кожного, і за шкалою оцінювання відповідає п'яти балам;

– змістово-смісловим взаємодоповненням понять-опор навчальних модулів за горизонталлю (пункт 3.2. принципу осягнення). ПЕ показала, що наукові поняття з української літератури не засвоюються учнем, не привласнюються пам'яттю, а виникають і формуються за допомогою напруженої роботи власної думки. Структура навчального модуля, запропонована вчителем, складається із визначення обсягу роботи, тому кожен учень знає, з якими знаннями потрібно прийти до контрольної-рефлексивного етапу, щоб, відповідно до своїх можливостей, здійснити літературний аналіз запропонованих творів і водночас збагатитися духовно. Це дає змогу йому провести як самооцінку своїх можливостей, так і взаємооцінку у системі “вчитель – учень”, що стимулює усвідомлення здобутого набору норм діяльності та сприяє здійсненню особистісного відбору змістових цінностей. За шкалою оцінювання цей критерій відповідає 5 балам;

– можливість концептуалізації ментального досвіду учнів завдяки пропонованій поняттєво-термінологічній матриці навчального курсу (пункт 3.4. принципу осягнення). Як показали результати ПЕ (3 бали), педагогу-досліднику на установчо-мотиваційному етапі потрібно було більше уваги приділити введенню учнів у спроектоване поняттєво-термінологічне поле, оскільки це допомагає йому використовувати вітакультурні

надбання кожного як основу внутрішнього вмотивування міжсуб'єктної взаємодії, а також чинник збагачення соціально-психологічного змісту навчання;

– оптимальністю у розподілі навчального модуля на 7 – 8 етапів, зважаючи на тип дидактичного модуля (пункт 4.1. принципу зростання). Аналізована граф-схема створена вчителем відповідно до закономірностей функціонування навчального модуля і природно стимулює осмислення теоретичних знань, відкриває і використовує соціальні норми, осягає та обстоє культурні цінності. Етапи навчального модуля характеризуються поступальною логікою, послідовністю розвитку та насиченістю відповідним психолого-педагогічним змістом (спільною пошуково-пізнавальною активністю, проблемно-діалогічними формами, нормотворчою діяльністю та ін.). Цей критерій оцінений експертами у 5 балів;

– інтеграцією міні-модулів за провідним принципом утворення формального модуля (3x30, або 3x20) (пункт 4.3. принципу зростання). Граф-схема з української літератури для учнів 8 класу реалізується строєними міні-модулями з проблемно-часовою схемою організації навчально-виховного процесу 3x30. Формальний модуль (3x30) допомагає вчителю оптимізувати психофізіологічні процеси, контрольовані і некеровані стани свідомості учня, врахувати його вікові можливості щодо ефективного поєднання фізичної активності і розумової діяльності, котрі мають вплив на психоемоційну спроможність конструктивно діяти у широкому діапазоні індивідуально прийнятних форм контакту з оточенням. За цим психологічним критерієм граф-схема, як свідчать результати ПЕ, одержала 5 балів;

– повноцінністю навчального модуля щодо загальної кількості модулів, зважаючи на вікові та індивідуальні особливості учнів (пункт 4.4 принципу зростання). Проектування вчителем граф-схеми за цим принципом переконливо доводить, що повноцінне функціонування навчального модуля залежить від загальної кількості і змістової складності міні-модулів (їх за даною граф-схемою є 102), що мають бути посилюючими для вікового та індивідуального розвитку наступників. Ось чому розвивальна мета і психолого-педагогічний зміст модульно-

розвивального циклу задається вчителькою А.В. Чопікян нормативно та контекстуально із визначенням форм, методів, прийомів і засобів навчальної взаємодії, котрі за кожної освітньої технології (від установчо-мотиваційної до духовно-естетичної) є різними. Критерій 4.2. експерти оцінили у 5 балів;

– наявністю допоміжних відомостей про особливості організації модульно-розвивального навчання (пункт 5.2. принципу інформаційності). Вчителька наповнила курс з української літератури відповідним психолого-дидактичним змістом, що знайшло відображення у творах-роздумах, розповідях, проблемному обговоренні теми тощо (табл. 1). Це дало змогу оптимізувати індивідуальний вибір кожним учнем прийнятних форм, методів і прийомів власної освітньої роботи на кожному етапі навчального модуля. Дане критеріальне поле оцінене експертами у 4 бали.

Загальна сума балів за даними семи критеріїв, що визначають психологічну якість експертизованої граф-схеми, становить 30 балів, за максимальної кількості – 35. У зв'язку з цим коефіцієнт психологічної якості граф-схем (у %), створених вчителькою А.В. Чопікян, становить 85,7%, що свідчить про їх високу психологічну спроектованість, потенційну зорієнтованість на розвивальну міжсуб'єктну взаємодією вчителя і навчальної групи та індивідуальні інваріанти психокультурного руху кожного учня в оволодінні заданим освітнім змістом.

Визначення ефективності результатів ПЕ авторських граф-схем навчальних курсів учителів-дослідників експериментальних шкіл подано у [2, 151 – 154]. Експертні оцінки 60-ти граф-схем коливаються в діапазоні від 68 до 94 балів. Високими є показники реалізації принципів логічності і занурення у зміст і структуру граф-схем, адже педагогічна освіта вчителя забезпечує достатній науковий рівень усіх дисциплін. Важче реалізуються вимоги принципів осягнення і зростання, що пояснюється недостатнім культурологічним, психологічним і гуманістичним наповненням сучасної педагогічної освіти. Недооцінюють учителі значущість принципу інформаційності, що поданий у граф-схемах фрагментарно і неповно. До того ж різним предметним кафедрам не вдалося однаково втілити вимоги зв'язку між типом

дидактичного модуля та якістю граф-схем. Звідси – неоднакова якість інноваційного продукту.

Результати ПЕ граф-схем навчальних курсів виявляють повноту психологічної реалізації зазначених принципів проєктування. Незаперечну перевагу має принцип логічності (від 18,1 до 19,5 бала), що свідчить про глибоке опрацювання змісту навчальних програм учителями, їх уміння встановлювати логіко-змістові зв'язки, визначати послідовність компонентів наукового знання. Другим за рейтингом зреалізування вимог є принцип занурення (від 17,3 до 18,6 бала), що вказує на відносно доцільний розподіл навчальних модулів від початку навчального року до кінця, а відтак утримує ймовірність оптимального оволодіння учнями соціокультурним досвідом, їхнього духовного зростання. Третє місце посідає принцип осягнення (від 15,8 до 17,3 бала), втілення якого вимагає від учителя-дослідника певної методологічної грамотності, широкого кругозору й будується на можливості концептуалізувати ментальні надбання школярів завдяки пропонованій поняттєво-термінологічній матриці навчального курсу. Четверту позицію займає принцип зростання (від 12 до 16,5 бала). Його виконання вчителями-експериментаторами потребує значних зусиль, щоб зреалізувати модульно-розвивальну схему навчального процесу і втілити її як довершену послідовність основних психодраматичних технологій проведення заняття, тотожні етапам цілісного функціонування навчального модуля. Зростання учнів відбувається згідно з відповідними техніками сценічного мистецтва, котрі зводяться до врахування трьох рівнів професійного забезпечення освітнього процесу – психофізіологічного, психолого-педагогічного та суспільно-культурного.

Найневизначніше виділяється у граф-схемах принцип інформаційності (від 10,9 до 14,2 бала). Це пов'язано з недостатньою увагою вчителів-дослідників до форм, методів, засобів контролю, оцінювання, інтеграції міні-модуля за провідними нормами утворення формального модуля. Тут важливо вказати на початок та закінчення семестрів або четвертей. Крім того, такі навчальні курси, як фізкультура, обслуговуюча і технічна праця, важко вписуються в модульну схему організації навчання через великий об'єм практичної

діяльності школярів. Скажімо, результати ПЕ показали, що вчителі-дослідники фізичної культури, наприклад, мають три варіанти програм для кожного класу. Учні навчаються групами – сильна, середня і слабка. У сильних групах їм достатньо одного модуля для теоретичного і практичного оволодіння тим чи іншим елементом, а далі вони виробляють відповідні уміння і навички. Для середніх та слабких груп такий розподіл часу не годиться. Вони повинні пройти через модулі контрольної-змістової та системно-узагальнювальної, бо кількість вправ є ширшою і змістовно насиченішою, ніж у сильної групи.

Як зазначили експерти, індивідуальний і диференційований підходи при вивченні таких предметів припускають глибоке і всебічне знання та враховують індивідуально-психологічні відмінності суб'єктів-спільників, оскільки педагоги визначають конкретні завдання для кожного учасника розвивальної взаємодії і проводять постійний аналіз результатів психологічного впливу з унесенням корективів та з урахуванням особливостей кожного окремого об'єкта дії.

Дані ПЕ граф-схем навчальних курсів, підготовлених учителями-дослідниками експертизованих шкіл, підтверджують неоднакову психологічну якість цього інноваційного продукту [2]. Зокрема, найвищої якості граф-схеми створені педколективами шкіл м. Харків (85,9 %) та м. Донецьк (84,0 %), середньої – вчителями м. Луганськ (79,3 %), дещо нижчої – м. Бердичів (74,6 %). Тому пошуки більш прийнятних інваріантів соціально-культурно-психологічного планування освітнього змісту навчальних курсів учителями-дослідниками тривають.

Отже, якісно нове наповнення граф-схем психологічним змістом є для вчителя та учня внутрішнім чинником їхньої самоактивності, власного саморозвитку, особистісного самовдосконалення і самотворення. Крім унормування оптимального перебігу інноваційного процесу шляхом взаємодоповнення трьох управлінських стратегій – наукової, дослідної і соціокультурної, граф-схеми регулюють ще й психологічну цілісність модульно-розвивального процесу, підвищують рівень розвитку вітакультурного досвіду учасників спільної діяльності та збалансовують психоемоційний клімат у

класній кімнаті, завдяки чому кожен учасник самозорієнтований на досягнення кращих навчальних та особистісних результатів.

У результаті дослідження ми дійшли таких висновків:

1. Створення вчителем граф-схем навчальних курсів передбачає привласнення ним принципів проєктування проблемно-модульних програм, перегрупування навчального матеріалу з урахуванням етапів модульних занять, побудову дидактичних цілей і завдань. Граф-схеми: а) унормовують оптимальний перебіг інноваційного процесу шляхом взаємодоповнення трьох управлінських стратегій – наукової, дослідної і соціокультурної; б) регулюють психологічну цілісність модульно-розвивального взаємовпливу і в) підвищують рівень розвитку досвіду учасників спільної діяльності та психоемоційний клімат у класній кімнаті.

2. Фундаментальність обстоюваних граф-схем ПЕ пояснюється реалізуванням соціально-культурно-психологічного підходу до вибору змісту середньої освіти; проєктуванням наукової, дослідної і соціокультурної стратегій управління освітнім процесом кожним учителем-предметником; конкретизуванням нового теоретико-методологічного підходу до організації середньої освіти, де граф-схеми прогнозовано окреслюють культурний вплив навчального курсу на особистість учителя й учня; утриманням календарно-часової схеми викладання навчального курсу; прогнозуванням психологічного зростання в учня художньо-естетичних потреб, рівня розвитку смислової сфери й актуальних духовних устремлінь завдяки визначенню якості міні-модулів та додаткової інформації про цілісний навчально-модульний процес у кожній граф-схемі.

3. Результати ПЕ підтвердили, що граф-схеми – основний компонент методично-засобового забезпечення модульно-розвивальної системи. Саме вони створюють засадничі психолого-педагогічні умови для найкращої організації діалогічної взаємодії вчителя й учня під час спільного проходження шкільного курсу в цілому.

4. Подальший пошук потрібно спрямувати на особистість експертів як кваліфікованих спеціалістів у проведенні ПЕ ПМЗ та дотримання ними вимог принципів експертизування граф-схем.

Література

1. Гуменюк О.Є. Психологія Я-Концепції: Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 186 с.
2. Ребуха Л.З. Психологічна експертиза інноваційної діяльності педагогічного колективу школи: Дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Хмельницький, 2006. – 298 с.
3. Фурман А. Модульно-розвивальне навчання: принципи, умови, забезпечення. – К.: Правда Ярославичів, 1997. – 340 с.
4. Фурман А.В., Семенюк Г.В. Науково-методична експертиза граф-схем навчальних курсів загальноосвітньої школи // Освіта і управління. – 1998. – Т.2. – №3. – С. 98 – 109.
5. Фурман А.В. Теорія освітньої діяльності як метасистема // Психологія і суспільство. – 2001. – №3. – С. 105 – 114; 2002 – № 3 – 4. – С. 20 – 58.

Ребуха Лилия. Психологическая экспертиза программно-методических средств инновационной модульно-развивающей системы обучения. Исследование посвящено теоретическому обоснованию и экспериментальному внедрению научной модели психологической экспертизы программно-методических средств модульно-развивающей системы обучения. Результаты психологической экспертизы подтверждают, что чем больше нововведений предлагается научно-воспитательному учреждению, тем значительнее изменения, происходящие в средствах ее методической надстройки.

Ключевые слова: психологическая экспертиза, программно-методические средства, граф-схемы, методическая надстройка научно-воспитательного учреждения, развивающее взаимодействие в классной комнате, психосоциальное развитие школьников.

Rebukha Liliya. Psychological examination of programmatic-methodical facilities of the innovative module-developing departmental teaching. The research is devoted to theoretical argumentation and experimental introduction of the scientific model of the psychological expert examination (PEE) of the programme and methodical means (PMM). The results of PEE proved that the more innovations are introduced into the educational establishment the more significant changes are taking place in its methodological superstructure.

Key words: psychological expert examination, programme and methodical means, methodical superstructure of educational establishment.